

STRATEGISCHE ADVIESRAAD

INTERNATIONAAL
VLAANDEREN

Flemish Foreign Affairs Council

VLAANDEREN EN DE ARABISCHE LENTE

**BIJDRAGE VOOR DE HOORZITTING VAN DE COMMISSIE BUITENLANDS BELEID
VAN HET VLAAMS PARLEMENT**

5 april 2013

INHOUD

Inhoud	2
Inleiding.....	3
1. Omgevingsanalyse.....	3
2. Aandachtspunten voor Vlaanderen	5
2.1. Bestaande Vlaamse initiatieven	6
2.1.1. Vlaamse projecten.....	6
2.1.2. Vlaamse bijdrage aan internationale projecten	9
2.2. Internationale fora	11
2.2.1. Europese Unie	11
2.2.2. Verenigde Naties	12
2.3. Relevante beleidsthema's	13
2.3.1. Handel en economische ontwikkeling.....	13
2.3.2. Onderzoek en onderwijs	15
2.3.3. Mensenrechten en democratisering	16
3. Conclusie	18

INLEIDING

Op 6 februari 2013 kreeg de Strategische Adviesraad internationaal Vlaanderen (hierna: “de Raad”) van de Commissie voor Buitenlands Beleid, Europese Aangelegenheden en Internationale Samenwerking het verzoek om een bijdrage te leveren voor haar themavergaderingen van 26-27 maart 2013 over de Arabische Lente. Met dit werkstuk wil de Raad de Commissie enkele reflecties aanreiken door stil te staan bij mogelijke beleidspistes voor Vlaanderen met het oog op het eventueel aanknopen of verder uitbouwen van relaties met landen uit de MENA-regio (*Middle East and North Africa*)¹.

De Raad merkt op dat dit parlementaire initiatief aansluit op het volgende engagement uit de beleidsbrief 2013 voor buitenlands beleid: “Ik onderzoek een aantal mogelijke beleidsinitiatieven ten aanzien van de MENA-regio, ter ondersteuning van de Maghreblanden en de regio van het Midden-Oosten.”²

Hoewel het niet de bedoeling is een exhaustieve analyse te bieden van de gebeurtenissen, vangt deze nota aan met een korte omgevingsanalyse, waarna de Raad aandachtspunten voor Vlaanderen schetst. Hij staat stil bij de bestaande Vlaamse initiatieven en samenwerkingsverbanden, de fora waarvan Vlaanderen gebruik kan maken, en hij schuift enkele relevante beleidsthema's naar voren die aan bod kunnen komen in de relatie met (landen uit) de MENA-regio.

1. OMGEVINGSANALYSE

De zelfverbranding van Mohammed Ben Bouazizi, een universitair geschoolde straathandelaar, op 17 december 2010 in Tunesië gaf de symbolische start aan een revolutionaire kettingreactie doorheen de Arabische wereld. Het komt tot massale demonstraties, o.m. op het Tahrirplein in Egypte. Autoritaire machthebbers zoals Ben Ali in Tunesië, Hosni Moebarak in Egypte en Ali Abdullah Saleh in Jemen moeten opstappen. Kolonel Kadhafi wordt in Libië afgemaakt. Tunesië en Egypte houden hun eerste vrije verkiezingen. De opstand in Syrië ontaardt in een burgeroorlog.³ Meer dan twee jaar na de start van de Arabische omwentelingen in Tunesië, oogt de toekomst voor de MENA-regio zowel onzeker als beloftevol. In verschillende Arabische landen zijn transities gaande, met gemengde resultaten.

Finse onderzoekers wijzen op een combinatie van een economisch deficit, een politiek deficit en een waardigheidsdeficit als de basis van de Arabische omwentelingen. Het economisch deficit bestond hoofdzakelijk uit een combinatie van verslechterende levensomstandigheden en een groeiende ongelijkheid in een klimaat van economische crisis. Politieke repressie, endemische corruptie, een gebrek aan fundamentele vrijheden en politieke rekenschapsplicht veroorzaakten mede een politiek deficit. Ten slotte zou ook een waardigheidsdeficit aan de basis liggen van de Arabische

¹ Er bestaat geen eenduidige definitie van de MENA-regio. De Raad gebruikt in dit advies de term om de belangrijkste landen van de Arabische omwentelingen aan te duiden. Het gaat om de volgende landen: Tunesië, Egypte, Libië, Jemen, Syrië, Bahrein, Saoedi-Arabië, Marokko, Algerije, Jordanië, Oman, Koeweit, Israël, Palestina en Libanon. Hij heeft ervoor gekozen Israël, Palestina en Libanon niet op te nemen bij de handelscijfers aangezien dit een vertekend beeld zou geven (zie *infra*, 2.3.1.).

² K. PEETERS, *Beleidsbrief Buitenlands Beleid, Internationaal Ondernemen en Ontwikkelingssamenwerking. Beleidsprioriteiten 2012-2013*, 2012, 15.

³ J. WOUTERS, “De omwentelingen in de Arabische wereld van 2011: beschouwingen in internationaal en Europees perspectief” in B. PATTYN en P. D’HOINE (Reds.), *Over grenzen en generaties heen (Lessen XXIste Eeuw)*, Universitaire Pers Leuven, 2012, 45-46.

omwentelingen. Brede bevolkingsgroepen voelden zich gekrenkt in hun waardigheidsgevoel en trots, en vervreemdden van hun politieke leiders.⁴ Aanvullend wijst de Nederlandse Adviesraad Internationale Vraagstukken enerzijds op de demografische ontwikkelingen die resulteerden in een jonge hoog opgeleide bevolking die geconfronteerd werd met een hoge werkloosheid. Anderzijds speelden de vrouwen een belangrijke rol in de Arabische ontwikkelingen.⁵ De Raad beklemtoont dat hoewel er gelijkaardige oorzaken aan de basis lagen van de Arabische omwentelingen, de landen van de MENA-regio geen monolithisch blok vormen. De inrichting van zowel het politieke, economische, sociale als culturele leven is erg verschillend.

Hoewel de revoluties in de eerste plaats een interne voedingsbodem hadden, hebben zij volgens de Raad belangrijke internationale en regionale gevolgen waarvan de draagwijdte nog niet volledig duidelijk is. Zonder exhaustief te willen zijn, schetst de Raad enkele mogelijke gevolgen voor het regionaal machtsevenwicht en de internationale relaties.

De verwachting is dat de Arabische omwentelingen het regionale machtsevenwicht zullen veranderen. *“Of all regions in the world, the Middle East probably has the weakest regional organizations and record of cooperation and coordination of policies despite historical efforts to unite around ideological pan-Arabism. (...) Although common language, history, culture and pan-Arabism unite the Arab states, much divides them, and their efforts at regional cooperation have done little to remedy that.”*⁶ Het is mogelijk dat een sterkere pan-Arabische samenwerking zal ontstaan. De Raad haalt als voorbeeld de groeiende rol van de Arabische Liga aan. Zij drong o.m. aan op een luchtverbod boven Libië en schorste het lidmaatschap van Syrië. Nieuwe dynamieken kunnen tevens ontstaan in andere regionale organisaties, zoals de Samenwerkingsraad van de Arabische Golfstaten (Gulf Cooperation Council), de Organisatie voor Islamitische Samenwerking en de Organisatie van olie-exporterende landen (OPEC). Desalniettemin is de nodige voorzichtigheid inzake voorspellingen over sterkere regionale samenwerking in de Arabische regio gepast. De politieke evolutie is nog gaande in elk van de betrokken landen en teveel dispariteit en onenigheid kunnen een barrière vormen voor sterkere samenwerking.⁷ *“Islamist, ethnic and sectarian movements have adopted political agendas, fracturing not only the region into competing power blocs, but also leaving a number of nations states fighting for survival. These tensions are visible on a regional scale in the competition for influence that pits Shia Iran (with greater or lesser support from Iraq, Syria, and the Hezbollah movement in Lebanon) against the Sunni bloc dominated by Saudi Arabia and Egypt.”*⁸ De Raad wijst bovendien op de regionale impact van de Arabische omwentelingen op het Israëlisch-Palestijns conflict. Het is echter opnieuw onduidelijk hoe en in welke mate de impact te voelen zal zijn. Terwijl sommigen kansen zien voor het vredesproces, vrezen anderen net voor een blokkering ervan.⁹

Naast het regionale machtsevenwicht, zullen ook de internationale relaties gevolgen ondervinden van de Arabische omwentelingen. De Raad beklemtoont dat de korte- en langetermijngevolgen van de Arabische omwentelingen ook op dit vlak moeilijk zijn in te schatten. Hij verwijst naar enkele internationale gevolgen die ook voor Vlaanderen van belang zijn. In de eerste plaats lijkt er een impact van de Arabische revoluties op energie(voorziening). De olieprijsen kunnen de komende jaren

⁴ T. BEHR en M. AALTOLA, “The Arab Uprisings: Causes, Prospects and Implications”, *FIIA Briefing Paper* 76, maart 2011; J. WOUTERS, *l.c.*, 46-48.

⁵ ADVIESRAAD INTERNATIONALE VRAAGSTUKKEN (AIV), De Arabische regio, een onzekere toekomst, Advies 79, mei 2012, 11-13.

⁶ M. KARNS en K. MINGST, *International Organisations. The politics and Process of Global Governance*, Boulder: Lynne Rienner Publishers, Londen, 210-211.

⁷ J. WOUTERS, *l.c.*, 53-54.

⁸ G. BUTT, BBC News, 23.10.2012 (TV-uitzending). Geciteerd in E. DRIESKENS, *Internationale Organisatie. Les 13: Arabische wereld en besluit*, 12.12.2012 (handouts).

⁹ J. WOUTERS, *l.c.*, 53.

de hoogte in gaan doordat regeringen in de regio minder geïnvesteerd hebben in olie- en gasprojecten of omdat installaties werden beschadigd tijdens de opstanden. Internationale migratiestromen kunnen bovendien op gang komen door de Arabische omwentelingen.¹⁰ Momenteel zijn naar schatting meer dan één miljoen Syriërs op de vlucht.¹¹

2. AANDACHTSPUNTEN VOOR VLAANDEREN

Alvorens suggesties te leveren voor een eventueel Vlaams beleid t.a.v. de MENA-regio, vestigt de Raad de aandacht op de gigantische uitdaging die het daadwerkelijk transformeren van (diverse) maatschappijen uit de MENA-regio vergt. Hij is van oordeel dat dergelijke transformatie niet kan slagen op basis van de klassieke recepten (zie *infra*, 2.2.1.), maar specifiek beleid vergt dat aan drie voorwaarden voldoet.

- In de eerste plaats is er voeling nodig met de fluïde en zeer diverse samenlevingen uit de MENA-regio. De Raad herhaalt dat deze regio geen monolithisch blok is¹² en dat bovendien de Arabische omwentelingen nog elke dag verder evolueren. Het is vaak onduidelijk wie de nieuwe leiders zijn, of die nieuwe leidinggevende figuren de democratische aspiraties van het volk kunnen en willen waarmaken, alsook op welk ogenblik in een transformatieproces een oppositieleider als een nieuwe leider moet worden beschouwd. Welke actoren in de Arabische samenleving hebben de nodige legitimiteit en draagvlak? Welke maatschappij zit er achter het maatschappelijk middenveld? Sluiten deze nieuwe leidende actoren aan bij de behoeften van de burgerbevolking?
- In de tweede plaats moet de Vlaamse overheid beschikken over de nodige kennis om beleid op maat voor diverse landen uit de MENA-regio te ontwikkelen. De Vlaamse overheid heeft volgens de Raad op dit moment noch het nodige budget noch de nodige capaciteit om hier sterk op in te zetten. Hij heeft de indruk dat zelfs bestaande of geplande bilaterale relaties niet worden ingevuld door budgettaire beperkingen.¹³
- Ten slotte is de nodige geloofwaardigheid vereist om op te treden in landen uit de MENA-regio. Gelet op het feit dat het Westen in de jaren negentig Arabische dictators heeft gedoogd, is het niet vanzelfsprekend dat het Westen als een geloofwaardige partner wordt gezien.¹⁴ Het is een uitdaging om deze geloofwaardigheid op te bouwen, o.m. door een daadwerkelijke wederzijdse dialoog en rekening te houden met de maatschappelijke ontwikkelingen in die landen.

De Raad wijst erop dat deze drie geschetste voorwaarden niet alleen voor Vlaanderen, maar voor alle actoren (middenveld, EU, enz.) een uitdaging vormen. De internationale gemeenschap en de EU worstelen eveneens met hun antwoord op de Arabische omwentelingen (zie *infra*, 2.2.1.).

¹⁰ J. WOUTERS, *l.c.*, 55.

¹¹ A. GUTERRES, "Eén miljoen Syriërs op de vlucht: mijlpaal van menselijke tragedie", *De Morgen* (opiniestuk), 07.03.2013, 18.

¹² J. WOUTERS, *l.c.*, 48; ADVIESRAAD INTERNATIONALE VRAAGSTUKKEN (AIV), *o.c.*, Advies 79, 20.

¹³ Zie ook STRATEGISCHE ADVIESRAAD INTERNATIONAAL VLAANDEREN (SARiV), *Advies over de EU-Kaderovereenkomsten met Vietnam en de Filippijnen*, Advies 2013/5, 7 maart 2013, 6. De Raad verwijst naar de afbouw van bestaande bilaterale relaties, in het bijzonder met de landen van Centraal- en Oost-Europa en Chili. Bovendien werd tot op heden nog geen uitvoering gegeven aan het voornemen uit het Vlaams Regeerakkoord 2009-2014 om de banden met de landen van de Westelijke Balkan aan te halen.

¹⁴ AIV, *o.c.*, Advies 79, 28-29.

De Raad beklemtoont dat de Vlaamse overheid een **realistische ambitie** aan de dag moet leggen ten aanzien van beleidsontwikkeling t.a.v. de landen van de MENA-regio. Hij is van oordeel dat de Vlaamse overheid in de eerste plaats de bestaande Vlaamse (ad hoc) initiatieven in de MENA-regio moet evalueren en bekijken hoe daarop kan worden voortgebouwd. In de tweede plaats kan Vlaanderen als kleine speler ook aansluiten bij initiatieven van internationale organisaties.

2.1. Bestaande Vlaamse initiatieven

De Vlaamse overheid moet allereerst de bestaande Vlaamse initiatieven gericht op de MENA-regio in kaart brengen en evalueren. Zonder exhaustief te willen zijn, lijst de Raad alvast enkele initiatieven op en geeft hij hierbij – indien relevant – enkele beschouwingen. In de eerste plaats zijn er Vlaamse initiatieven waarbij Vlaanderen enerzijds bilaterale zendingen onderneemt en anderzijds projecten financiert. In de tweede plaats draagt Vlaanderen bij aan projecten voor de MENA-regio via internationale organisaties. Hij stelt vast dat er geen langetermijnvisie van de gehele Vlaamse Regering ten aanzien van de MENA-regio aan de basis ligt van de bestaande Vlaamse initiatieven. Het gaat vaak eerder om initiatieven van individuele ministers.

2.1.1. Vlaamse projecten

De Raad wijst in de eerste plaats op enkele recente bilaterale ministeriële en economische zendingen. Minister-president Peeters trok naar Turkije (8-9 juni 2010), Libië (17-19 december 2011), naar Israël en Palestina (3-5 juni 2012) en naar Marokko (2-6 december 2012). Minister Smet bezocht in februari 2013 Marokko waarbij hij o.m. deelnam aan een interministeriële vergadering van de “European Training Foundation”. Ook minister Bourgeois volbracht een zending naar Marokko in mei 2012. Deze zendingen hadden vooral een sectorale doelstelling, werden niet op elkaar afgestemd en waren niet gericht op de ontwikkeling van brede bilaterale relaties met de bezochte landen.

Naast bilaterale zendingen, financiert Vlaanderen ook een aantal eigen projecten in de MENA-regio in de domeinen (i) onderwijs, (ii) handel en ondernemerschap en (iii) culturele uitwisselingen. De Raad heeft de indruk dat Marokko vaak het focusland is bij Vlaamse projecten.¹⁵

2.1.1.1. Onderwijs

Inzake onderwijs wijst de Raad op drie initiatieven: het Nederlands-Vlaams Instituut in Caïro¹⁶ (hierna: “NVIC”), het beurzenprogramma “Transition Fellowship Program” voor het hoger onderwijs en uitwisselingen in het basis- en secundair onderwijs.

Het NVIC, een samenwerkingsverband tussen acht universiteiten in Vlaanderen en Nederland o.l.v. de Universiteit van Leiden, heeft als doel het stimuleren en internationaliseren van de onderwijs- en onderzoeksactiviteiten in het Midden-Oosten, alsook het promoten van de Nederlandse en Vlaamse cultuur in het Midden-Oosten. Hoewel in de beleidsnota de minister-president de ondersteuning van

¹⁵ Tijdens de regering Dewael (1999-2003) werd Marokko ook als een prioritair land naar voren geschoven door toenmalig minister Anciaux bevoegd voor samenwerking in ontwikkeling. Later werd Marokko niet langer weerhouden als prioritair land voor de Vlaamse ontwikkelingssamenwerking.

¹⁶ Het NVIC is in 1971 opgericht. De participerende Nederlandse en Vlaamse universiteiten maken gebruik van het instituut om hun onderwijs- en onderzoeksactiviteiten in het Midden-Oosten te stimuleren en te ontwikkelen. Het NVIC heeft een wetenschappelijke bibliotheek en verzorgt onderwijsprogramma's voor Nederlandse en Vlaamse studenten. Het academisch instituut draagt tevens bij aan de verspreiding van Nederlandse en Vlaamse cultuur en de bevordering van o.m. de Vlaams-Egyptische samenwerking. De functie van adjunct-directeur is voorbehouden voor een Vlaming. Zie ook: <http://www.instituten.leidenuniv.nl/nvic/>

het NVIC aanhaalt als een voorbeeld van de Vlaams-Nederlandse samenwerking¹⁷, leest het actieplan “Academische diplomatie 2013” dat vanaf 2012 geen subsidies meer zullen worden toegekend aan het NVIC en dat de subsidiëring naar het Fonds Wetenschappelijk Onderzoek (hierna: “FWO”) wordt overgedragen.¹⁸ Het FWO zal onderzoeken op welke manier in een langetermijnfinanciering voor het NVIC kan worden voorzien.

- De Raad vraagt om de continuïteit van de werking van het NVIC te verzekeren opdat de academische kennis en samenwerking niet verloren gaat.

De Vlaamse overheid startte in 2013 een beurzenprogramma voor het hoger onderwijs, nl. het “Transition Fellowship Program”, om wederzijdse studentenuitwisseling tussen Vlaanderen en vier landen in transitie (Brazilië, Marokko, Zuid-Afrika en Turkije) te promoten.¹⁹

- De Raad wijst op het “Transition Fellowship Program” via dewelke de banden met Marokko en Turkije kunnen worden aangehaald. Het lijkt de Raad een goede zaak dat academische samenwerkingsakkoorden de individuele studentenuitwisselingen schragen.

Sinds begin deze eeuw is het voor basis- of secundaire scholen, Centra voor Volwassenenonderwijs, Centra Basiseducatie, het Hoger Beroepsonderwijs (HBO5) en academies uit het Deeltijds Kunstonderwijs mogelijk om twinningprojecten op te starten met een partnerinstelling in Marokko. In het schooljaar 2011-2012 namen hieraan 21 Vlaamse scholen deel.²⁰ Naar aanleiding van het werkbezoek van Minister Smet naar Marokko werd de wederzijdse wil bevestigd om een nieuwe samenwerkingsovereenkomst te sluiten tussen Marokko en Vlaanderen.²¹ Deze overeenkomst werd reeds aangekondigd in 2011.

- De Raad hoopt dat de aangekondigde samenwerkingsovereenkomst spoedig tot stand komt om een duidelijker werkkader te bieden aan de betrokken scholen.

De missie van minister-President Peeters aan Israël en Palestina ging gepaard met een luik academische diplomatie met een vertegenwoordiging van de Vlaamse universiteiten en het Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek. Men deed de vaststelling dat de verschillende Vlaamse universiteiten op onderzoeksgebied actief samenwerken met universiteiten in Israël en Palestina, en

¹⁷ K. PEETERS, *Beleidsnota 2009-2014, Buitenlands Beleid, Internationaal Ondernemen en Ontwikkelingssamenwerking*, Brussel, 23 oktober 2009, 31. “Ter uitvoering van het verdrag van 1995 met Nederland zal ik blijven streven naar zinvolle vormen van gezamenlijke Vlaams-Nederlandse culturele samenwerking in derde landen. Succesvolle gezamenlijke experimenten zullen waar mogelijk ondernomen worden. Ook de ondersteuning van het Nederlands-Vlaams Instituut te Caïro kan hier als voorbeeld dienen. Het Centrum – een samenwerkingsverband tussen zeven universiteiten in Nederland en Vlaanderen – heeft als doel het hun onderwijs- en onderzoeksactiviteiten te internationaliseren, en de Nederlandse en Vlaamse cultuur te promoten in het Midden-Oosten. Ook de werking van de Anna Lindh Stichting voor de Dialoog tussen Culturen, met specifieke focus op het Middellandse Zeegebied, zal ik de volgende jaren financieel blijven ondersteunen.”

¹⁸ DEPARTEMENT INTERNATIONAAL VLAANDEREN, *Actieplan academische diplomatie*, Brussel, 2012, 2.

¹⁹ Het programma voorziet in uitwisselingen voor 80 bachelor- of masterstudenten voor een periode van één maand tot een volledig academiejaar. Het wordt beheerd door “Flanders Knowledge Area”, voorheen Flamenco vzw, het samenwerkingsverband van de Vlaamse hoger onderwijsinstellingen dat de internationalisering van het Vlaams hoger onderwijs alsook het Vlaams wetenschappelijk onderzoek promoot. Zie ook: <http://www.studeerinhethetbuitenland.be/nl/transition-fellowship-programme/>

²⁰ Zie: <http://www.ond.vlaanderen.be/twinning/default.htm>; “Uitwisseling naar Marokko maakt scholieren toleranter”, *De Standaard*, 02.02.2011, 12.

²¹ Zie: <http://www.pascalsmet.be/article/pascal-smet-boekt-vooruitgang-in-vlaams-marokkaans/>

besloot deze samenwerking te versterken met bijkomende fondsen.²² In het bijzonder werd de impact van doctorandi die afstudeerden aan Vlaamse universiteiten op het Palestijns hoger onderwijs, het onderzoek en de staatsopbouw geapprecieerd.

- De Raad steunt de gedachte dat deze vorm van academische samenwerking een werkelijke impact kan hebben op de hervorming van staat en maatschappij en mogelijk ook als voorbeeld kan dienen in andere landen.

2.1.1.1. Handel en ondernemerschap

Wat handel en ondernemerschap betreft, wijst de Raad op de beslissing van de Vlaamse Regering van 22 februari 2013²³ om in het kader van de jaarlijkse subsidiëring van het Antwerp/Flanders Port Training Center vzw (APEC) 15 beurzen te voorzien voor deelnemers uit de MENA-landen.²⁴ Daarnaast is Marokko ook opgenomen in de lijst van landen die voor aanvullende beurzen in aanmerking komen via de financiering van het Departement Mobiliteit en Openbare Werken in het kader van de horizontale ontwikkelingssamenwerking.²⁵

- De Raad wijst op de mogelijkheden die de APEC-beurzen bieden om in te spelen op de ontwikkelingen in de MENA-regio en er de troeven van de Vlaamse havens uit te spelen.

Naast de APEC-beurzen werd een bijkomende financiering toegekend aan Ex-Change vzw om mee te werken aan de uitbouw van het Libisch kmo-beleid en de opstart van kmo's.²⁶ Het is de bedoeling om over een periode van drie jaar 42 projecten uit te voeren die een bijdrage kunnen leveren aan de wederopbouw van het economische weefsel in Libië.

- De Raad is benieuwd naar de resultaten van het Ex-Change project in Libië en wijst erop dat de resultaten hiervan pas op termijn zullen bekend zijn.

2.1.1.1. Culturele uitwisselingen

Inzake culturele uitwisselingen wijst de Raad op het Vlaams-Marokkaans huis Daarkom in Brussel dat in 2006 werd opgericht als gemeenschappelijk project van de Vlaamse en Marokkaanse overheid. Tot op heden is Daarkom geen succesverhaal. De Raad verwijst hierbij naar de parlementaire debatten ter zake.²⁷ Gelet op het feit dat Brussel een multiculturele hoofdstad is en onze veelkleurige samenleving een niet onbelangrijke groep burgers van Marokkaanse origine telt, lijkt het de Raad een opportuniteit om over zulk culturenhuis te beschikken.

²² "Wetenschappelijke samenwerking Vlaanderen-Israël van 600.000 euro", *De Morgen*, 05.06.2012.

²³ VLAAMSE REGERING, *Nota aan de Vlaamse Regering betreft de toekenning van een subsidie van 300.000 euro aan het Antwerp/Flanders Port Training Center vzw (APEC)*, VR 2013 2202 DOC.0136/1Bis, 2.

²⁴ De beurzen zijn voorbehouden voor deelnemers uit Algerije, Bahrein, Egypte, Israël, Irak, Jordanië, Koeweit, Libanon, Libië, Oman, Qatar, Saoedi-Arabië, Tunesië en de Verenigde Arabische Emiraten. Syrië en Iran werden niet opgenomen wegens de EU-sancties ten aanzien van deze landen.

²⁵ VLAAMSE REGERING, *Besluit van de Vlaamse Regering inzake de toekenning van een subsidie aan het project "Beurzen Antwerp/Flanders Port Training Center (APEC) Seminars" in het kader van de Horizontale Ontwikkelingssamenwerking van het Departement Mobiliteit en Openbare Werken*, VR 2012 2004 DOC.0338/1, 20 april 2012, 1.

²⁶ VLAAMSE REGERING, *Nota aan de Vlaamse Regering betreft de toekenning van een subsidie aan Ex-Change vzw*, VR 2012 0607 DOC.0644/1, 6 juli 2012. Zie ook: <http://docs.vlaamsparlement.be/docs/stukken/2012-2013/g15-3-c.pdf> Deze financiering komt bovenop de financiering die Ex-Change ontvangt voor de ontwikkeling van ondernemerschap in de Vlaamse prioritaire ontwikkelingslanden.

²⁷ Zie bv. de recente vraag in de plenaire vergadering van het Vlaams Parlement: *Vr. en Antw. Vlaams Parlement 2012-2013*, 13 maart 2013 (Vr. nr. 250 ARCKENS).

- Het Vlaams-Marokkaans culturenhuis Daarkom kan volgens de Raad, op voorwaarde van een succesvolle doorstart, fungeren als brug om contacten te leggen en informatie uit te wisselen met Marokko en mogelijks met meerdere culturen uit de MENA-regio. Misschien kan overwogen worden om de missie bij te sturen naar analogie met de missie van het Nederlands-Vlaams huis deBuren, waar naast de bilaterale samenwerking ook een brug naar de Europese Unie wordt gelegd. Zo kan aansluiting gezocht worden bij het Europees beleid.

2.1.2. Vlaamse bijdrage aan internationale projecten

De Raad wijst op de Vlaamse bijdrage aan de Anna Lindh Stichting die in 2005 door de Europese Unie in het leven werd geroepen om de culturele dialoog tussen de Arabische landen en de Europese Unie te bevorderen.²⁸ Bij de oprichting van de stichting stelde elke regering, ook België, in eigen land een coördinator aan om een netwerk uit te bouwen van organisaties uit de burgersamenleving die zich inzetten voor interculturele dialoog, de nationale Anna Lindh Netwerken. Ook België beschikt over een Belgisch Anna Lindh Netwerk.

De Raad wijst erop dat van 4 tot 7 april 2013 de tweede editie zal plaats vinden van het Anna Lindh Forum in Marseille waar de uitdagingen m.b.t. de institutionele ontwikkeling van de sociale en culturele samenwerking in de Euro-Mediterrane regio op de agenda staat.

- De Raad hoopt dat ook vanuit Vlaanderen actief zal worden deelgenomen aan deze bijeenkomst en dat de Vlaamse overheid achteraf zal bekijken op welke wijze zij een bijdrage kan leveren tot de hernieuwde dynamiek.

De Anna Lindh Stichting voorziet jaarlijks in een oproep voor het indienen van projecten ter financiering van de samenwerking tussen diverse partners uit de burgermaatschappij. Voor 2013 is bv. een budget van 800.000€ beschikbaar.

- De Raad wijst erop dat Vlaamse organisaties die zich inzetten voor de interculturele dialoog projectvoorstellen kunnen indienen bij de Anna Lindh Stichting.

Talrijke VN-projecten in de MENA-regio kunnen volgens de Raad eveneens interessant zijn voor Vlaanderen. De Raad verwijst op niet-exhaustieve wijze naar enkele samenwerkingsmogelijkheden. De beleidsbrief 2013 geeft aan dat Vlaanderen financieel zal bijdragen aan UNRWA en dat dit kadert in het beleid ten aanzien van de MENA-regio: *“Ik blijf UNRWA [United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East] ondersteunen, onder meer in het kader van het beleid ten aanzien van de MENA-regio, en zal een nieuw engagement aangaan voor de periode 2013-2014 voor de corefunding van de organisatie.”*²⁹ Tot hiertoe heeft Vlaanderen nog geen noodhulp geleverd aan landen uit de MENA-regio, maar de Vlaamse overheid zou dit kunnen overwegen, gelet bijvoorbeeld op het grote aantal Syrische vluchtelingen. De twee humanitaire oproepen van de VN (“Syria Humanitarian Assistance Response Plan” (SHARP) en het “Regional Refugee Response Plan”

²⁸ Zie: <http://www.euromedalex.org> ; HIGH-LEVEL ADVISORY GROUP ESTABLISHED AT THE INITIATIVE OF THE PRESIDENT OF THE EUROPEAN COMMISSION, *Dialogue Between Peoples and Cultures in the Euro-Mediterranean Area*, Brussel, 2003. De Koning Boudewijn Stichting vervulde aanvankelijk de rol van coördinator. Recent werd deze taak overgenomen door het MEDEA-Instituut. Voor meer info over het Belgisch netwerk van de Anna Lindh Stichting, zie: <http://www.annalindhfoundation.be/nl>

²⁹ K. PEETERS, o.c., Beleidsbrief 2012-2013, 11.

(RRP)) zijn volgens het Bureau Coördinatie Humanitaire Zaken (OCHA) slechts voor 20% gefinancierd.³⁰

- De Raad suggereert dat de Vlaamse overheid noodhulp kan overwegen in bepaalde landen van de MENA-regio.

Vlaanderen is betrokken bij zowel de Internationale Arbeidsorganisatie (hierna: “IAO”) als de Organisatie van de Verenigde Naties voor Onderwijs, Wetenschap en Cultuur (hierna: “UNESCO”). Beide organisaties lijken de Raad erg relevant met het oog op de Arabische omwentelingen. De Raad wijst o.m. op de rol van de IAO inzake het aanpakken van de (jongeren)werkloosheid in de MENA-regio. In zijn recent rapport “Mondiale werkgelegenheidstrends voor jongeren 2012” waarschuwde de IAO voor een verloren generatie door de jeugdwerkloosheids crisis. In Noord-Afrika steeg de jeugdwerkloosheid met 5 procentpunten na de Arabische Lente, waardoor 27,9% van de jongeren werkloos was in 2011. In het Midden-Oosten was dat 26,5%.³¹ Het komt de Raad voor dat het aanpakken van de jeugdwerkloosheid één van de grootste uitdagingen zal zijn voor de MENA-regio.

Vlaanderen heeft in het verleden reeds financieel bijgedragen aan diverse IAO-projecten, ook m.b.t. jeugdwerkloosheid, bv. het project “Say Jump” in Zuid-Afrika.³² Vlaanderen financiert tevens het project waardig werk in de groene economie in Turkije, China en Mexico.³³ De Raad wijst op het hernieuwde samenwerkingsakkoord met de IAO dat aangeeft dat de geografische focus van het trustfonds ligt op de opkomende landen en ontwikkelingslanden. Het komt de Raad voor dat dit ruimte laat om via het trustfonds in de toekomst eventueel ook in te zetten op landen van de MENA-regio. Hierbij kunnen de ervaringen met eerdere IAO-projecten inzake jeugdwerkloosheid gevaloriseerd worden, evenals de ervaringen van de sociale partners die kunnen betrokken worden bij de concrete invulling van een project.

De Raad wijst erop dat in verschillende landen de Arabische omwentelingen gepaard gingen met beschadigingen aan het cultureel erfgoed. In Libië en Egypte werden o.m. musea geplunderd, in Syrië werden vernielingen aangericht in het oude stadsdeel van Aleppo, dat vermeld staat op de UNESCO-werelderfgoedlijst. De Vlaamse overheid kan overwegen om via UNESCO een bijdrage te leveren aan de bescherming en vrijwaring van het cultureel erfgoed in landen van de MENA-regio. Vlaanderen heeft een trustfonds bij Unesco waarvoor het tweejaarlijks bijna één miljoen euro uittrekt. In 2011 werd de besteding van het Vlaams algemeen trustfonds bij Unesco geheroriënteerd naar de sector erfgoed.³⁴ Bij de volgende programmeringsperiode kan de Vlaamse overheid misschien overwegen om een project ter bescherming of herstel van het cultureel erfgoed in één van de MENA-landen te ondersteunen.

- Bij de volgende programmeringsperiode van de Vlaamse trustfondsen bij de IAO of UNESCO kan Vlaanderen overwegen om specifieke projecten in de MENA-regio ondersteunen.

³⁰ “Syrian conflict exacting growing toll on civilians, senior UN humanitarian official says”, *UN News Centre*, 19.03.2013. Zie: <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=44423&Cr=syria&Cr1=>

³¹ IAO, *Mondiale werkgelegenheidstrends voor jongeren 2012*, Genève, mei 2012, 7 en 14.

³² DEPARTEMENT INTERNATIONAAL VLAANDEREN, *Het Vlaamse MDG rapport*, Brussel, 2010, 26.

³³ MINISTER-PRESIDENT, *Mededeling aan de Vlaamse Regering betreft IAO-Trustfondsen: Nieuw project ter promotie van waardig werk in de Groene Economie*, VR2012 1412 MED.0580/1, 14 december 2012. Het project draagt bij aan de sociale dialoog, een prioriteit voor IAO-projecten die gefinancierd worden door Vlaanderen vanuit het Trustfonds. De Federale Overheidsdienst Werkgelegenheid, Arbeid en Sociaal Overleg (FOD WASA) financiert sinds 2011 ook een IAO-project over de versterking van de sociale dialoog in de Maghreb (Marokko, Tunesië en Algerije).

³⁴ VLAAMSE REGERING, *Nota aan de Vlaamse Regering betreft bijdrage 2011-2012 aan het Vlaams UNESCO-Trustfonds, ter ondersteuning van activiteiten van UNESCO*, VR 20111507 DOC 0694, 15 juli 2011, 2.

2.2. Internationale fora

De Raad vindt het belangrijk dat Vlaanderen zich zo veel mogelijk inschrijft in initiatieven in de MENA-regio van de Europese Unie of de Verenigde Naties.

2.2.1. Europese Unie

De Vlaamse overheid moet volgens de Raad in de eerste plaats aansluiten bij de EU-initiatieven in de MENA-regio. Zonder exhaustief de Europese beleidsrespons op de Arabische omwentelingen te schetsen, wijst de Raad op enkele belangrijke initiatieven.

De initiële Europese reacties op de Arabische omwentelingen waren eerder terughoudend. Individuele lidstaten namen het voortouw en het was wachten op een gezamenlijk Europees initiatief tot de “Verklaring over Egypte en de regio” van 4 februari 2011 waarin de Europese Raad zich ertoe verbond “onder meer via het Europees Nabuurschapsbeleid en de Unie voor het Middellands Zeegebied, een nieuw partnerschap aan te gaan waarin doeltreffende steun zal worden gegeven aan landen die streven naar politieke en economische hervormingen”.³⁵ De Raad merkt hierbij op dat deze verklaring verwijst naar twee bestaande Europese instrumenten die niet vrij van kritiek zijn. Vooral de Unie voor het Middellands Zeegebied (hierna: “UfM” naar *Union for the Mediterranean*) is aan zware kritiek onderhevig. Deze unie is een samenwerkingsverband tussen de Europese Unie, een aantal Noord-Afrikaanse landen en landen in het Midden-Oosten. Ze is in 2008 opgericht om de Euromediterrane relaties een nieuwe impuls te geven, maar slaagt hier niet in. Het institutionele raamwerk ervan is buiten het Europees kader georganiseerd en de UfM stond machteloos t.a.v. de Arabische omwentelingen.³⁶ In zijn recente advies over het Secretariaat van de Parlementaire Assemblee van de Unie voor de Mediterrane Regio wees de Raad op de mogelijkheid om te onderzoeken of de Belgische vertegenwoordiging bij de PA-UfM in de toekomst gedeeld kan worden met het Vlaams en Waals Parlement.³⁷

In de loop van 2011 werden drie belangrijke beleidsinstrumenten in het kader van de EU-MENA-relaties aangekondigd en/of vernieuwd.³⁸ (i) De Hoge Vertegenwoordiger van de Unie voor Buitenlandse Zaken en Veiligheidsbeleid en de Europese Commissie kwamen op 8 maart 2011 met een gezamenlijke mededeling “Een partnerschap voor democratie en gedeelde welvaart met het zuidelijke Middellandse Zeegebied”. Dit partnerschap zou berusten op drie pijlers, “de drie M’s”: *money, market acces, mobility*. (ii) In mei 2011 dienden de Hoge Vertegenwoordiger en de Commissie een voorstel in voor een hernieuwd Europees Nabuurschapsbeleid. De basisprincipes van dit beleid bleven echter onaangetast. (iii) De Europese Commissie nam in september 2011 het “Spring”-programma aan (*Support for Partnership, Reform and Inclusive Growth*) als instrument om financieel de democratische hervorming, staatsopbouw en economische groei te steunen. Een beperkt budget, nl. 350 miljoen euro voor 2011 en 2012, werd hiervoor vrijgemaakt.³⁹

³⁵ J. WOUTERS en S. DUQUET, “The Arab uprisings and the European Union: in search of a comprehensive strategy”, Leuven Centre for Global Governance Studies, Working Paper No 98, januari 2013, 10-11; J. WOUTERS, *l.c.*, 49-50.

³⁶ J. WOUTERS en S. DUQUET, *l.c.*, 6-7.

³⁷ SARIv, *Briefadvies over het voorontwerp van decreet houdende instemming met het akkoord tussen België en de Europese Unie met betrekking tot het secretariaat PA-UfM*, Advies 2013/6, 2.

³⁸ Andere initiatieven zijn o.m. de verdubbeling van het aantal beurzen voor jongeren en academisch personeel van de MENA-landen via het Erasmus Mundus-programma, het oprichten van een Europees Fonds voor Democratie om subsidies te verlenen aan prodemocratische bewegingen (ngo’s, handelsorganisaties, enz.), enz.

³⁹ J. WOUTERS en S. DUQUET, *l.c.*, 10-11.

Hoewel de Arabische omwentelingen de ideale kans boden om het bestaand Europees beleid ten aanzien van landen uit de MENA-regio grondig te herzien, blijft de EU hoofdzakelijk gebruik maken van het bestaande beleidsinstrumentarium (Europees Nabuurschapsbeleid, de Unie voor het Middellands Zeegebied, enz.) dat hier en daar eerder oppervlakkig werd herzien en/of aangevuld. Tot op heden ontbreekt er een langetermijnvisie op de MENA-regio. *“The EU’s actions in the MENA have been tools-based rather than strategy-led.”*⁴⁰

Kortom, de Raad is van oordeel dat het niet evident is om een eventueel Vlaams beleid te schragen op het Europees beleid door het gebrek aan visie binnen de EU zelf.

- De Raad spoort de Vlaamse overheid aan om te bekijken welke Europese initiatieven interessant zijn vanuit Vlaams perspectief.

2.2.2. Verenigde Naties

Zonder een overzichtskroniek te geven van alle reacties of initiatieven vanuit de Verenigde Naties op de Arabische omwentelingen, wijst de Raad op de aanpak van de VN - hoofdzakelijk de VN-veiligheidsraad - t.a.v. de Libische en de Syrische crisis.

Als antwoord op de Libische crisis verwezen twee veiligheidsraadresoluties uitdrukkelijk naar het falen van de Libische regering om zich te houden aan de “responsibility to protect”, d.w.z. de verantwoordelijkheid van een staat om zijn burgers te beschermen tegen misdaden tegen de mensheid, oorlogsmisdaden, genocide of etnische zuiveringen. Op 26 februari 2011 nam de Veiligheidsraad unaniem Resolutie 1970 aan waarin (i) hij stelde dat de wijdverspreide en systematische aanvallen tegen de burgerbevolking konden neerkomen op misdaden tegen de mensheid, (ii) hij de situatie in Libië doorverwees naar het Internationaal Strafhof, (iii) hij een wapenembargo oplegde alsook een reisverbod en een bevrozing van de activa van leden van het Libische regime. De Resolutie 1973 van 17 maart 2011 legde een vliegverbod op en gaf tevens de toelating aan lidstaten *“acting nationally or through regional organizations [...] to take all necessary measures [...] to protect civilians and civilian populated areas under threat of attack [...], while excluding a foreign occupation force of any form on any part of Libyan territory [...]”*.⁴¹

De VN-Veiligheidsraad heeft veel minder daadkrachtig gereageerd op de problematiek in Syrië. Verschillende ontwerp-resoluties werden verworpen door gebruik van het vetorecht van Rusland en China. Hoewel er diverse VN-initiatieven zijn geweest (bv. een onafhankelijke onderzoekscommissie, het zes-punten-plan van Kofi Annan, de voormalig VN-gezant voor Syrië, de aanstelling van Lakhdar Brahimi als nieuwe VN-gezant voor Syrië, de tijdelijke VN-toezichtsmissie (UNSMIS), enz.) is de VN er tot op heden niet in geslaagd een sterk gezamenlijk antwoord op de Syrische crisis te formuleren. Secretaris-generaal Ban Ki-moon beklemtoonde recent de noodzaak om dringend tot een politieke oplossing te komen: *“We all need to inject urgency towards reaching a political solution while there is still time to prevent Syria’s complete destruction.”*⁴²

Niet alleen de VN-Veiligheidsraad, maar ook de Algemene Vergadering, VN-programma’s en fondsen (UNHCR, UNICEF, UNRWA, enz.), gespecialiseerde VN-organen (IAO, UNESCO, enz.), enz. reageerden op de Arabische omwentelingen via initiatieven in de MENA-regio. Vlaanderen is ook al bij enkele daarvan betrokken zoals reeds geschetst (zie *supra*, 2.1.2.).

⁴⁰ J. WOUTERS en S. DUQUET, *l.c.*, 31.

⁴¹ J. WOUTERS, *l.c.*, 50.

⁴² “Syria: UN Chief stresses urgency of achieving political solution to end ongoing conflict”, *UN News Centre*, 18.03.2013.

2.3. Relevante beleidsthema's

De Raad geeft enkele beschouwingen bij thema's die hij belangrijk acht bij het uitbouwen van eventuele relaties tussen Vlaanderen en landen uit de MENA-regio: (i) handel en economische ontwikkeling, (ii) onderzoek en ontwikkeling, (iii) mensenrechten en democratie. Deze beleidsthema's sluiten tevens aan bij twee van de geschetste oorzaken van de Arabische omwentelingen (zie *supra*, 1), respectievelijk een economisch deficit en een politiek deficit.

2.3.1. Handel en economische ontwikkeling

Het vermogen om **economische ontwikkeling** te stimuleren is een belangrijke functie van een succesvolle overheid.⁴³ Vlaamse steun aan het democratisch proces en de uitbouw van een rechtsstaat in de MENA-regio gaat in die zin hand in hand met het opbouwen van duurzame handelsrelaties met deze landen. Enerzijds biedt een bijdrage aan de heropleving van de economie een oplossing voor de vele werklozen in de regio. Anderzijds liggen er kansen voor Vlaamse bedrijven om hun export te verhogen.

De Vlaamse handel met de MENA-regio⁴⁴ was tamelijk beperkt in 2010. De 12 landen samen droegen bij tot 1,51% van de Vlaamse invoer en 1,65% van de Vlaamse uitvoer.⁴⁵ Voor België zijn recentere cijfers beschikbaar: de 12 landen waren in 2011 goed voor 1,33% van de Belgische invoer en 1,68% van de Belgische uitvoer, in 2012 voor 1,48% van de invoer en 1,86% van de uitvoer. Ten opzichte van 2010 betekende dit voor de Belgische invoer een daling van 7,19% en voor de uitvoer een stijging van 1,82%. Tussen 2011 en 2012 steeg de invoer met 11,78% en de uitvoer met 10,45%. Er zijn wel nog grote onderlinge verschillen tussen de landen.⁴⁶ Mits een voortschrijdende stabilisatie van de regio kunnen economische relaties met Vlaamse bedrijven bijdragen tot haar economische ontwikkeling en wederopbouw, bv. inzake havens, energie en infrastructuur. Bovendien liggen er ook voor de Vlaamse bedrijven zelf heel wat opportuniteiten voor uitvoer en invoer. Om hiertoe bij te dragen beschikt Flanders Investment and Trade (hierna: "FIT") over een Vlaamse economische vertegenwoordiger in 9 van de 12 landen⁴⁷. Vlaanderen kan ook samenwerking stimuleren tussen middenveldorganisaties in Vlaanderen en in de MENA-regio, bv. tussen werkgevers, vakbonden, enz.

Uit een korte rondvraag via het Vlaams netwerk van ondernemingen Voka bij de Kamers van Koophandel blijkt dat er alleszins reeds een aantal interessante samenwerkingsverbanden bestaan. De Raad geeft enkele voorbeelden:

- De Kamer van Koophandel van Oost-Vlaanderen werkte samen met de federatie van Belgische Kamers van Koophandel aan een PLATO-project, een begeleidings- en ondersteuningsproject voor kmo-bedrijfsleiders, in Caïro en Alexandrië;
- Voka – Kamer van Koophandel Limburg organiseert een seminarie rond "Zakendoen met het Midden-Oosten" op 15 oktober 2013 in het kader van de Week van het internationaal ondernemen;

⁴³ T. LIU, "Transition challenges in the Arab world: Lessons from the past", *FRIDE Policy Brief*, (2013), 144, p. 2.

⁴⁴ Zie voetnoot 1. De Raad geeft de handelscijfers weer voor Tunesië, Egypte, Libië, Jemen, Syrië, Bahrein, Saoedi-Arabië, Marokko, Algerije, Jordanië, Oman en Koeweit

⁴⁵ Eigen bewerking op basis van STUDIEDIENST VAN DE VLAAMSE REGERING, Buitenlandse handel naar partnerland, 2011.

[<http://www4dar.vlaanderen.be/sites/svr/cijfers/Exceltabellen/buitenlandse%20handel/buitexec004.xls>]

⁴⁶ Eigen bewerking op basis van cijfers: INSTITUUT VOOR NATIONALE REKENINGEN, Buitenlandse handel - Kruising hoofdstukken en landen – jaargegevens.

[<http://www.nbb.be/sdb/TableView/tableView.aspx?ReportId=276>]

⁴⁷ In Egypte, Libië, Marokko, Saoedi-Arabië, Algerije, Tunesië, Koeweit, Syrië en Jordanië.

- Voor Voka Halle-Vilvoorde is de MENA-regio als doelregio aangeduid en werden delegaties uit Marokko en Saoedi-Arabië ontvangen evenals een ontvangst georganiseerd van de Algerijnse Kamer van Koophandel;
- De Kamer van Koophandel van Antwerpen-Waasland ontving delegaties uit Egypte, Irak en Marokko, en sloot een memorandum van overeenstemming met de Kamers van Koophandel van Dubai, Sharjah en Oman;
- De Belgisch-Luxemburgs-Arabische Kamer van Koophandel organiseert jaarlijks een tweetal missies naar de regio. De volgende missie is gepland naar Algerije;
- De Federatie van Belgische Kamers van Koophandel werkt mee aan een Afrikaans-Europees samenwerkingsverband om bij te dragen tot de economische ontwikkeling via de Kamers van Koophandel.

Unizo Internationaal werkte mee aan een initiatief in Marokko rond *Business start ups* met steun van de federale overheid en organiseerde op 12 oktober 2012 een informatievergadering over “zaken doen sedert de Arabische Lente” en plant kortelings een nieuwe sessie.

Vlaanderen kan door zijn handelsrelaties met de landen van de MENA-regio te versterken, bijdragen aan de economische ontwikkeling van de regio. Daarnaast liggen er opportuniteiten voor verschillende economische sectoren in Vlaanderen. Deze handelsrelaties kunnen zich uiten door middel van:

- Samenwerking en delen van knowhow
- Uitvoer en invoer van goederen en diensten

Voor de EU liggen de percentages iets hoger. In 2011 ging bijna 7% van de extra EU27 uitvoer naar de MENA-regio en 6,78% van de extra EU27 invoer kwam uit deze regio. Energiebronnen nemen een belangrijke plaats in bij de invoer.⁴⁸ In **EU-kader** is het handelsbeleid met de MENA-regio erg belangrijk. De relaties van de EU met deze landen bepalen mee de externe dimensie van de Europese interne markt.⁴⁹ De EU focust voor de regio op markttoegang voor producenten en het faciliteren van export en import van goederen en diensten. Sinds december 2011 onderhandelt de Europese Commissie met Jordanië, Egypte, Marokko en Tunesië om de bestaande akkoorden te verruimen met het oog op markttoegang.⁵⁰ Met Marokko zijn op 1 maart onderhandelingen gestart om tot een vrijhandelsovereenkomst te komen. De Raad waarschuwt echter voor een te enge focus op handelsrelaties met de regio. Er is een veel ruimer EU-beleid nodig om de regio te ondersteunen en de (economische) ontwikkeling te versterken. Hoger merkte de Raad echter reeds op dat het de EU eigenlijk ook aan een visie voor de MENA-regio ontbreekt (zie *supra*, 2.2.1.).

- Vlaanderen kan de EU mee aansporen om een visie voor de MENA-regio te ontwikkelen waarin naast de handelsrelaties ook andere ontwikkelingsaspecten de nodige aandacht krijgen.

Een specifieke economische sector die de aandacht verdient is de **toeristische sector**. Toerisme is een belangrijke bron van inkomsten in de landen van de MENA-regio, maar de onrusten hebben de toeristenstromen sterk doen dalen. Het Midden-Oosten kende in 2011 een daling van 7% en in 2012 nog een daling van 5% van de aankomsten. De aankomsten in Noord-Afrika daalden in 2011 nog met

⁴⁸ Eigen bewerking op basis van EUROSTAT, *Extra EU trade by partner*. [<http://appsso.eurostat.ec.europa.eu>]

⁴⁹ J. WOUTERS en S. DUQUET, *l.c.*, 15.

⁵⁰ *Ibid.*, 18; Voor meer informatie over de stand van zaken, zie: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/december/tradoc_118238.pdf (laatste update 11.03.2013).

9%, maar in 2012 werd dit omgebogen naar een stijging met 9%.⁵¹ Een heropleving van het toerisme in de regio zal de economische ontwikkeling ook ten goede komen. Daarnaast heeft ook de Vlaamse toeristische sector geleden onder de onrusten. Het aantal vertrekkende reizigers naar de landen is gedaald (uiteraard met onderlinge verschillen). De sector heeft dit opgevangen door andere bestemmingen aan te bieden, maar dit gaat onvermijdelijk ten koste van de toeristische inkomsten in de MENA-regio.

- De Raad wijst op het belang van toerisme in de MENA-regio en vraagt de Vlaamse Regering Europese initiatieven⁵² te steunen om het toerisme in de MENA-regio te stimuleren en zo bij te dragen tot de welvaart in deze landen.

Een gevoelig thema in het domein van de handel is **wapenhandel**. De EU heeft geleden onder de beschamende rapporten over wapenleveringen van EU-lidstaten die gebruikt werden voor de onderdrukking van de bevolking, o.m. in Libië. Hieruit bleek dat het Europees kader voor wapenhandel buiten de EU, gebaseerd op het Gemeenschappelijk Standpunt nr. 2008/944/GBVB van de Raad van de Europese Unie van 8 december 2008 tot vaststelling van gemeenschappelijke voorschriften voor de controle op de uitvoer van militaire goederen en technologie⁵³, onvoldoende was. De Raad verwijst tevens naar het recente rapport van het Vlaams Vredesinstituut dat de wapenexport vanuit België naar de Arabische regio in kaart bracht en het onvoltooide Europese debat over het al dan niet opheffen van het wapenembargo voor Syrië.⁵⁴ De Raad vraagt de Vlaamse Regering om zich te blijven inzetten voor een sterk EU-kader voor extracommunautaire wapenhandel.⁵⁵

2.3.2. Onderzoek en onderwijs

De landen in de MENA-regio investeerden de afgelopen decennia veel in onderwijs. Zo steeg de deelname aan tertiair onderwijs van 1980 tot 2009 in Jordanië van 15 procent naar 42 procent, in Libanon van 30 procent naar 53 procent, in Marokko van 5 procent naar 13 procent en in Tunesië van 5 procent naar 34 procent. In de meeste landen van de regio is de alfabetiseringsgraad onder jongeren hoger dan 90 procent. In Tunesië, Libanon, Jordanië, Libië en de meeste Golfstaten komt analfabetisme onder jongeren zelfs nauwelijks meer voor.⁵⁶ De jongerenwerkloosheid piekte echter tegelijkertijd. Deze evoluties hebben er mede toe geleid dat een groep mondige jongeren ontstond die bij de Arabische omwentelingen het voortouw namen.⁵⁷

⁵¹ UNWTO, *International tourism to continue robust growth in 2013*, Madrid, 28.01.2013. [<http://media.unwto.org/en/press-release/2013-01-28/international-tourism-continue-robust-growth-2013>]

⁵² Zo werd op de EU-Egypte Toerismetop een intentieverklaring getekend die een reguliere dialoog over toerisme moet tot stand brengen. Zie voor meer info: DG ONDERNEMINGEN EN INDUSTRIE, *More cooperation between Egypt and the European Union in the field of tourism*, 04.12.2012.

[http://ec.europa.eu/enterprise/newsroom/cf/itemdetail.cfm?item_id=6307&tpa=0&tk=&lang=nl]

⁵³ RAAD VAN DE EUROPESE UNIE, Gemeenschappelijk standpunt nr. 2008/944/GBVB van 8 december 2008 tot vaststelling van gemeenschappelijke voorschriften voor de controle op de uitvoer van militaire goederen en technologie, *Pb. EU L. 335/99*, 13 december 2008.

⁵⁴ VLAAMS VREDESINSTITUUT, *Wapenexport naar de Arabische wereld - Het Vlaams wapenexportbeleid in Europese context*, Brussel, 2013; Naar aanleiding van het debat op de Europese Raad over de situatie in Syrië werd de vraag naar wapenleveringen aan de Syrische opstandelingen opnieuw aan de orde gesteld. Tijdens de informele bijeenkomst in Dublin op vrijdag 22 maart 2013 hebben de ministers van Buitenlandse Zaken geen akkoord bereikt over het eventueel opheffen van het wapenembargo voor Syrië. Dit wapenembargo loopt (voorlopig) eind mei 2013 af.

⁵⁵ Zie ook: SARIV, *Het Vlaams wapenhandeldecreet*, Advies 2011/11, 18 mei 2011, 5-6.

⁵⁶ AIV, o.c., Advies 79, 11.

⁵⁷ J. WOUTERS, l.c., 47.

Het komt de Raad voor dat het enerzijds voor de landen van de MENA-regio van groot belang is om in te zetten op kwaliteitsvol onderwijs dat kritisch denken aanwakkert en onafhankelijk kan opereren van de overheid. Dit onderwijs moet bovendien aansluiting vinden bij de arbeidsmarkt en het ondernemerschap stimuleren. Waar mogelijk moet Vlaanderen daartoe bijdragen. Anderzijds is het van belang om in Vlaanderen in te zetten op onderzoek over de MENA-regio via studies arabistiek en islamkunde, egyptologie, enz. De Raad spoort de Vlaamse overheid aan na te denken over het stimuleren van dergelijk onderzoek, bv. via de bilaterale onderzoekssamenwerking van het Fonds Wetenschappelijk Onderzoek. Dit zou tevens tegemoet komen aan de reeds vermelde vereiste om beleid te bouwen op kennis over de MENA-regio (zie *supra*, 2).

- De Vlaamse overheid kan – waar mogelijk – bijdragen aan de uitbouw van kwaliteitsvol onderwijs en de uitwisseling op het gebied van onderwijs en onderzoek. Deze uitwisseling kan plaats vinden onder diverse vormen, o.m. via onderwijsuitwisselingen van studenten en onderwijzend personeel, en het delen van kennis en ervaring op het gebied van academisch onderzoek.

De Raad wijst erop dat er reeds diverse Vlaamse initiatieven inzake onderwijs in de MENA-regio bestaan (zie *supra*, 2.1.1.). Via het Erasmus Mundus-programma van de Europese Unie kan er ook uitwisseling zijn tussen studenten en academisch personeel uit Vlaanderen en landen van de MENA-regio. Als antwoord op de Arabische omwentelingen verdubbelde de Europese Commissie het aantal beurzen voor jongeren en academisch personeel van de MENA-landen.

2.3.3. Mensenrechten en democratisering

Zoals reeds aangehaald lag een politiek deficit mee aan de basis van de Arabische omwentelingen. Politieke repressie, endemische corruptie, een gebrek aan fundamentele vrijheden en politieke rekenschapsplicht droegen bij tot de publieke protesten.⁵⁸ Het komt de Raad voor dat voldoende aandacht voor mensenrechten, democratisering, de uitbouw van de rechtsstaat, socio-economische gelijkheid, enz. derhalve van groot belang is.

De Raad wijst op de discussie over de universaliteit respectievelijk de regionale diversiteit van democratie en mensenrechten. Hoewel beide begrippen universeel zijn, is er een zekere marge voor regionale accenten. De slottekst van de VN-wereldtop van september 2005 te New York wijst er bijvoorbeeld op dat er niet één model van democratie bestaat: *“We reaffirm that democracy is a universal value based on the freely expressed will of people to determine their own political, economic, social and cultural systems and their full participation in all aspects of their lives. We also reaffirm that while democracies share common features, there is no single model of democracy, that it does not belong to any country or region, and reaffirm the necessity of due respect for sovereignty and the right of self-determination.”*⁵⁹

De Raad beklemtoont dat de democratische aspiraties in de Arabische regio niet zomaar zullen leiden tot democratieën naar westers model. Het is waarschijnlijk dat lokale en regionale accenten zullen gelegd worden.⁶⁰ Wat mensenrechten betreft, staat het internationaal recht landen een zekere beleidsvrijheid toe bij de implementatie van mensenrechtennormen. De Raad wijst er echter op dat kernelementen van het mensenrechtenacquis en de democratie dienen gerespecteerd bij de transitie in de landen van de MENA-regio.

⁵⁸ T. BEHR en M. AALTOLA, “The Arab Uprisings: Causes, Prospects and Implications”, *FIIA Briefing Paper 76*, maart 2011.

⁵⁹ J. WOUTERS, *l.c.*, 58-59.

⁶⁰ AIV, *o.c.*, Advies 79, 14-16.

- Bij eventuele relaties met landen uit de MENA-regio kan Vlaanderen de lokale democratische multi-actorendialoog proberen te ondersteunen. Hierbij mogen de Westerse denkbeelden niet opgelegd worden, maar moet wel gewaakt worden over de kernelementen van het mensenrechtenacquis en de democratie.
- De MENA-landen kunnen tevens worden gewezen op de verdragsverplichtingen bij mensenrechtenverdragen waarbij zij partij zijn. Vlaanderen zou hierin een rol kunnen spelen, via bv. het waarnemerschap van België bij de Mensenrechtenraad en via bijdragen aan de Universele Periodieke Evaluatie of de bespreking van nationale rapporten in mensenrechtencomités.⁶¹

Als kleine regio is Vlaanderen echter misschien beter geplaatst om de rol van het maatschappelijk middenveld bij de versterking van mensenrechten en democratische hervormingen te ondersteunen. De Raad wijst erop dat de decennialange dictaturen in de Arabische regio de bevolking vaak monddood heeft gemaakt. Het lijkt de Raad daarom van groot belang de organisatie van het maatschappelijk middenveld te ondersteunen.⁶² Hoewel vaak kleinschalig, verspreid en niet in alle landen aanwezig, zijn er binnen het Vlaamse middenveld diverse organisaties (o.a. vakbonden en ngo's) en verenigingen (o.a. diasporaverenigingen) die reeds langer lopende partnerschappen hebben met organisaties in de MENA-regio.⁶³ Indien de Vlaamse overheid hierop wil inzetten, moet zij wel rekening houden met enkele belangrijke parameters. In de eerste plaats veronderstelt deze ondersteuning een zeer goede kennis van de lokale omstandigheden en de wijze waarop het maatschappelijk middenveld georganiseerd is. Traditioneel werden ngo's vaak, o.m. door restrictieve wet- en regelgeving, tegengewerkt door de autoriteiten. Een andere tactiek om de stem van het maatschappelijk middenveld te neutraliseren, was het zelf oprichten van ngo's die de macht van het regime mede in stand hielden.⁶⁴ De Raad wijst ten slotte op de (recente) ondersteuning van het maatschappelijk middenveld door vele landen en internationale organisaties waardoor er een zekere concurrentie ontstaat.

- De Vlaamse overheid kan bekijken of en op welke manier ze initiatieven van het middenveld kan ondersteunen.

⁶¹ Zie SARiV, *Vlaanderen en het Belgische lidmaatschap van de VN-Veiligheidsraad*, Advies 2009/13, 14 mei 2009, 8 en 12.

⁶² Bij wijze van voorbeeld verwijst de Raad naar enkele Nederlandse instrumenten die een stem geven aan maatschappelijke organisaties die mee het transitieproces in de MENA-regio kunnen dragen. Het Nederlandse fonds "Women on the Frontline" zal vrouwen in het Midden-Oosten en Noord-Afrika helpen zich beter te organiseren. Met het geld kunnen de vaak jonge vrouwenorganisaties die voorop liepen in de demonstraties, zich onder meer scholen in lobbyen, financieel management en het maken van wetten. Het Nederlandse Mensenrechtenfonds financiert activiteiten op het gebied van mensenrechten. Het Fonds Ontwikkeling Pluriformiteit en Participatie in islamitische landen is bedoeld voor activiteiten waarmee meer openheid of verdieping van de democratie wordt versneld in islamitische landen. Nederland geeft tevens steun aan het German Marshall Fund voor de MENA-regio dat subsidies verstrekt aan lokale organisaties die o.m. de principes van ondernemerschap, democratie en de rechtsstaat willen verankeren in de MENA-regio.

⁶³ Zie ook: www.nog-openboek.be en www.4depijler.be

⁶⁴ AIV, o.c., Advies 75, 6.

3. CONCLUSIE

Het daadwerkelijk transformeren van de (diverse) maatschappijen uit de MENA-regio is een gigantische uitdaging. De Raad boog zich in deze bijdrage over de vraag of en hoe Vlaanderen hieraan een waardevolle bijdrage kan leveren. Het gegeven dat diverse actoren, waaronder de EU, worstelen met hun beleidsrespons, geeft reeds aan dat de ontwikkeling van een beleid ter zake niet evident is.

Succesvol beleid in de MENA-regio moet volgens de Raad voldoen aan drie voorwaarden. In de eerste plaats is er voeling nodig met de fluïde en zeer diverse samenlevingen uit de MENA-regio. In de tweede plaats moet de Vlaamse overheid beschikken over de nodige kennis om beleid op maat van diverse landen uit de MENA-regio te ontwikkelen. Ten slotte is de nodige geloofwaardigheid vereist om op te treden in landen uit de MENA-regio. De Raad is niet zeker of Vlaanderen aan al deze voorwaarden kan tegemoet komen.

Hij pleit daarom voor een realistische ambitie inzake beleidsontwikkeling t.a.v. de landen van de MENA-regio. De Raad is van oordeel dat eventuele Vlaamse steun aan de transitie en hervormingen voor de landen uit de MENA-regio zoveel mogelijk via de Europese en internationale instellingen moet gebeuren. Aanvullend op deze multilaterale steun, is bilaterale en maatschappelijke hulp mogelijk indien Vlaanderen beschikt over relevante expertise en ervaring of goede contacten met maatschappelijke en hervormingsgezinde organisaties.

Zonder exhaustief te willen zijn, lijst de Raad enkele bestaande Vlaamse bilaterale en multilaterale initiatieven op en geeft hij hierbij enkele beschouwingen. Naast bilaterale zendingen, financiert Vlaanderen een aantal eigen projecten in de MENA-regio inzake onderwijs (bv. Nederlands-Vlaams Instituut in Caïro, *Transition Fellowship Program*, twinningprojecten), handel en ondernemerschap (APEC-beurzen, Ex-Change in Libië) en culturele uitwisselingen (Daarkom). Vlaanderen levert bovendien ook in multilateraal verband inspanningen voor de MENA-regio (Anna Lindh Stichting, UNRWA). De Raad doet in dit kader tevens enkele suggesties, zoals het overwegen van noodhulp of het ondersteunen van specifieke projecten in de MENA-regio via de Vlaamse trustfondsen bij de IAO of UNESCO. Hij merkt hierbij op dat tot op heden geen langetermijnstrategie t.a.v. de MENA-regio bestaat die gedragen is door de voltallige Vlaamse Regering. Het opstellen van een eventuele langetermijnstrategie is een politieke keuze die tevens de nodige middelen vergt.

Ten slotte reflecteert de Raad over enkele beleidsthema's (handel en economische ontwikkeling, onderzoek en ontwikkeling, mensenrechten en democratie) die hij belangrijk acht bij het uitbouwen van eventuele relaties tussen Vlaanderen en landen uit de MENA-regio. Deze kunnen meegenomen worden in een langetermijnstrategie. Het inspelen op deze beleidsthema's beantwoordt tevens aan het wegwerken van respectievelijk het economisch en politiek deficit, twee van de oorzaken van de Arabische omwentelingen.

Handel en economische ontwikkeling

- Vlaanderen kan door zijn handelsrelaties met de landen van de MENA-regio te versterken, bijdragen aan de economische ontwikkeling van de regio. Daarnaast liggen er opportuniteiten voor verschillende economische sectoren in Vlaanderen. Deze handelsrelaties kunnen zich uiten door middel van: samenwerking en delen van knowhow, uitvoer en invoer van goederen en diensten.
- Vlaanderen kan de EU mee aansporen om een visie voor de MENA-regio te ontwikkelen waarin naast de handelsrelaties ook andere ontwikkelingsaspecten de nodige aandacht krijgen.

- De Raad wijst op het belang van toerisme in de MENA-regio en vraagt de Vlaamse Regering Europese initiatieven te steunen om het toerisme in de MENA-regio te stimuleren en zo bij te dragen tot de welvaart in deze landen.

Onderzoek en onderwijs

- De Vlaamse overheid kan – waar mogelijk – bijdragen aan de uitbouw van kwaliteitsvol onderwijs en de uitwisseling op het gebied van onderwijs en onderzoek. Deze uitwisseling kan plaats vinden onder diverse vormen, o.m. via onderwijsuitwisselingen van studenten en onderwijzend personeel, en het delen van kennis en ervaring op het gebied van academisch onderzoek.

Mensenrechten en democratisering

- Bij eventuele relaties met landen uit de MENA-regio kan Vlaanderen de lokale democratische multi-actorendialoog proberen te ondersteunen. Hierbij mogen de Westerse denkbeelden niet opgelegd worden, maar moet wel gewaakt worden over de kernelementen van het mensenrechtenacquis en de democratie.
- De MENA-landen kunnen tevens worden gewezen op de verdragsverplichtingen bij mensenrechtenverdragen waarbij zij partij zijn. Vlaanderen zou hierin een rol kunnen spelen, via bv. het waarnemerschap van België bij de Mensenrechtenraad en via bijdragen aan de Universele Periodieke Evaluatie of de bespreking van nationale rapporten in mensenrechtencomités.
- De Vlaamse overheid kan bekijken of en op welke manier het initiatieven van het middenveld kan ondersteunen.

Namens de Strategische Adviesraad internationaal Vlaanderen,

(getekend)

Prof. Dr. Jan Wouters
Voorzitter

(getekend)

Freddy Evens
Secretaris

Strategische Adviesraad internationaal Vlaanderen

Opdracht

De Strategische Adviesraad internationaal Vlaanderen (SARiV) is een onafhankelijk adviesorgaan van de Vlaamse Regering. Hij adviseert de Vlaamse Regering bij de totstandkoming van haar buitenlands beleid, haar beleid inzake internationaal ondernemen, toerisme en internationale samenwerking. Hij doet dit hetzij op vraag van de Vlaamse Regering, hetzij uit eigen beweging.

Samenstelling

Leden	Plaatsvervangers
1° Voorzitter: Prof. dr. Jan Wouters (gewoon hoogleraar internationaal en Europees recht, KU Leuven)	
2° Anne Lybaert (zaakvoerder IRMAS)	
3° Hans De Belder (oud-diplomaat)	
4° Jean Bossuyt (hoofd strategie European Centre for Development Policy Management Maastricht)	
5° Kim Van der Borgh (docent internationaal handelsrecht en handelspolitiek, VUB)	
6° Johan Erauw (gewoon hoogleraar Universiteit Gent)	
7° Luc Vandenbroucke (Sr. Advisor to the CEO, Barco zaakvoerder LVDB Consult)	
8° Rudi Hoebeek (Gedelegeerd bestuurder Hoebeek NV)	
9° Patrick De Groote (hoogleraar geografie en toerisme Universiteit Hasselt)	
10° Johan De Meester (zaakvoerder Viking Reizen)	
11° Els Dirix (ABVV)	Greg Verhoeven (ABVV)
12° Renaat Hanssens (ACV)	Jessie Van Couwenberghe (ACV)
13° Geert Eggermont (UNIZO)	Veronique Willems (UNIZO)
14° Anneliese Daelemans (Voka-Vlaams Economisch Verbond)	Jan Van Doren (Voka-VEV)
15° Wiske Jult (11.11.11.)	Koen Detavernier (11.11.11.)
16° Gijs Justaert (Wereldsolidariteit)	Els Hertogen (Wereldsolidariteit)
17° Annuschka Vandewalle (fos)	Kwaku Acheampong (fos)
18° Isabel Vertriest (Oxfam Wereldwinkels)	Lode Delbare (Trias)
19° Eve Diels (Ho.Re.Ca Vlaanderen)	Jan Van Steen (directeur Omnia)
20° Jan Jassogne (CIB Vlaanderen)	Peggy Verzele (CIB Vlaanderen – VIVO)

Secretariaat:

Freddy Evens (secretaris)
Eva Haeveryans (beleidsmedewerker)
Roos Van de Cruys (beleidsmedewerker)
Jolien Mespreuwe (administratief deskundige)